

Ιστορία της Ιστοριογραφίας

Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής
Ανθρωπολογίας

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

6) ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΠΟΘΗΤΗ ΧΑΝΤΖΑΡΟΥΛΑ

**ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ**

Ιστορική αναδρομή

Διαμόρφωση της Προφορικής Ιστορίας σε γνωστικό πεδίο:

- ❖ Ριζοσπαστικό πολιτικό πρόταγμα
- ❖ Τα υποκείμενα που είχαν συμβάλει στο μετασχηματισμό της κοινωνίας εξοβελίστηκαν από την ιστορική αφήγηση

Άρα η βασική αφετηρία για τη διαμόρφωση του πεδίου της προφορικής ιστορίας ήταν η συνειδητοποίηση ότι η ιστοριογραφία παράγει σιωπές.

**Η προφορική ιστορία ήρθε να καλύψει τις
σιωπές της ιστοριογραφίας.**

Οι σιωπές αφορούν

**A. τις πηγές στις οποίες στηριζόμαστε για να
γράψουμε ιστορία**

**B. τις ιεραρχίες που αναπαράγει η
ιστοριογραφία αναφορικά με το ποια είναι
αξιόλογα αντικείμενα μελέτης**

Το ζήτημα της απουσίας πηγών συνδέεται με τη θέση των υποκειμένων στα δημόσια αφηγήματα του παρελθόντος που μελετάμε, δηλαδή με την αναπαράστασή τους.

**Η αναπαράσταση των υποκειμένων ως
μονολιθικών, ομοιογενών και
αδιαφοροποίητων συλλογικοτήτων δεν έλυσε
το ζήτημα της αορατότητας και της
ανωνυμίας.**

Ο μονόλογος που τους είχε επιβληθεί σήμαινε ότι οι άλλοι (αυτοί δηλαδή που είχαν πρόσβαση στο δημόσιο λόγο και στην κατασκευή των αφηγημάτων) μπορούσαν να μιλούν για τα υποκείμενα αυτά χωρίς να διακινδυνεύουν να τους ανταπαντήσουν.

Toni Morrison, “Unspeakable Things Unspoken: The Afro-American Presence in American Literature”, στο Terry Lovel (ed), *Feminist Cultural Studies II*, p. 490.

Η πρόκληση της Προφορικής Ιστορίας

- ❖ Δικαίωμα στην ιστορία
- ❖ Εξανθρωπισμός της ιστορίας

**Ο Jan Gross στο βιβλίο του *Neighbors*
υποστηρίζει ότι πρέπει να αλλάξουμε τον τρόπο
που αντιμετωπίζουμε τις μαρτυρίες και να
στρατευτούμε στο πλευρό της μαρτυρίας των
επιζώντων.**

Jan Gross, (2001). *Neighbors: The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne, Poland*. Princeton University Press.

«Όταν λαμβάνουμε υπόψη τις μαρτυρίες των επιζώντων, πρέπει να ξεκινάμε από μία προϋπόθεση: να αποδεχόμαστε την μαρτυρία για το τι συνέβη ως πραγματικότητα έως ότου βρούμε πειστικά επιχειρήματα που να στηρίζουν την αντίθετη άποψη. Ακολουθώντας αυτή την αρχή είναι πολύ πιο πιθανό να αποφύγουμε λάθη. Αν ακολουθήσουμε την αντίθετη τακτική -της αμφισβήτησης της μαρτυρίας και του σκεπτικισμού απέναντι στη μαρτυρία- τότε είναι πολύ πιθανότερο να οδηγηθούμε σε λάθη».

Τα χαρακτηριστικά της Προφορικής Ιστορίας

Σε ποια χαρακτηριστικά έγκειται η ιδιαιτερότητα της Προφορικής Ιστορίας:

1. Προφορικότητα

Τα τεκμήρια παρουσιάζονται με προφορική μορφή

2. Μνήμη-Άρρηκτη σχέση της μαρτυρίας με τη μνήμη

Η μαρτυρία διαμεσολαβείται από τη μνήμη

Η μνήμη ως δυναμική και ενεργή διαδικασία και ως αναστοχαστική εμπειρία.

Χαρακτηριστικά της προφορική μορφής:

1. Ακριβής καταγραφή της προφορικής συνέντευξης:
μοναδική ακρίβεια της μαγνητοφωνημένης
κασέτας/ψηφιακού αρχείου.

2. Μεταφέρει όλα τα χαρακτηριστικά της προφορικής επικοινωνίας που τη διακρίνουν από τη γραπτή.

Ενυπάρχουν κοινωνικές ενδείξεις, αποχρώσεις αβεβαιότητας, υφή διαλεκτικών μορφών, χιούμορ.

Αυτά τα στοιχεία ενισχύουν την αξιοπιστία της, καθώς από το χρώμα της φωνής, τους δισταγμούς, τις εκφράσεις, το γέλιο αποκαλύπτουν και φωτίζουν στον ερευνητή/τρια πτυχές και διαστάσεις των λεγομένων που μπορεί να παρέμεναν σκοτεινές διαφορετικά.

3. Έχει απέναντί του κανείς τον πληροφορητή/τρια και μπορεί να αμφισβητήσει, να προκαλέσει, να θέσει ερωτήματα σε αυτά που λέει, κάτι που δεν μπορεί να το κάνει με τη γραπτή πηγή.

Βλ. Paul Thompson, *Φωνές από το παρελθόν* (μτφ. Ρ.Β.Μπούσχοτεν-Ν. Ποταμιάνος) Πλέθρον 2002.

- ❖ **Δηλαδή όταν αντιμετωπίζουμε τις προφορικές μαρτυρίες σαν ένα ακόμα έγγραφο, σαν ένα ακόμα τεκμήριο, είναι σαν να αγνοούμε την ιδιαίτερη αξία που έχουν ως υποκειμενική, προφορική μαρτυρία.**

Sandro Portelli. «Η ‘υποκειμενικότητα’ αποτελεί αντικείμενο της ιστορίας όσο και τα πιο ορατά ‘γεγονότα’. Αυτά που πιστεύει ο πληροφορητής είναι πράγματι εξίσου ένα γεγονός (δηλαδή το γεγονός ότι αυτός ή αυτή το πιστεύει) όπως αυτό που ‘πραγματικά’ συνέβη».

"What makes oral history different?", in R. Perks and A. Thompson (eds.), *The Oral History Reader*, London, Routledge, 1998, σ. 63-74.

«Η αξιοπιστία των προφορικών πηγών είναι μια διαφορετική αξιοπιστία... Η σημασία της προφορικής μαρτυρίας μπορεί συχνά να έγκειται όχι στην προσκόλληση στα γεγονότα αλλά μάλλον στην απόκλιση από αυτά, όπου υπεισέρχεται η φαντασία, ο συμβολισμός και η επιθυμία».

Σχέση μαρτυρίας και μνήμης: Αυτή η σχέση είναι διπλή:

- ❖ Α. Η μνήμη ως υποκειμενική διαδικασία**
- ❖ Β. Η μνήμη ως διϋποκειμενική διαδικασία**

- Η προφορική ιστορία δεν είναι μια ιστορία των γεγονότων αλλά μια ιστορία της υποκειμενικότητας.

- ❖ **Η έννοια της υποκειμενικότητας προέκυψε από την ανάγκη να αναγνωρίσουμε το υποκείμενο στην ιστορία.**
- ❖ **Η συγκρότηση κάθε υποκειμένου είναι μια διαρκής και ιδιοσυγκρασιακή διαδικασία.**

«Ο όρος υποκειμενικότητα καλύπτει επίσης τις πολλαπλές θέσεις των υποκειμένων ως δρώντων και ως αντικειμένων, ως ούτε αμιγώς καθορισμένων ούτε εντελώς αυτόνομων».

Luisa Passerini, «Υποκειμενικότητα και Ιστορία». Στο *Σπαράγματα του 20ού αιώνα*, Νεφέλη 1998, 13-19.

**Ποια είναι τα υποκείμενα της ιστορίας
και πώς παίρνουν αποφάσεις;**

- Στο πρώτο σημείο, η δυσκολία είναι να αναγνωρίσουμε τις σχέσεις μεταξύ του ατομικού και του συλλογικού.

Στο δεύτερο σημείο, το κύριο ερώτημα είναι η διάκριση μεταξύ αυτονομίας και ετερονομίας, αυτοπροσδιορισμού και ετεροπροσδιορισμού, το να είναι κανείς ελεύθερος και περιορισμένος.

- Εδώ και οι ιστορικοί και οι κοινωνικοί επιστήμονες αποδίδουν συχνά αποφάσεις στη μίμηση (για παράδειγμα των ανώτερων από τις χαμηλότερες τάξεις).

Λίγοι έχουν αναγνωρίσει την ύπαρξη
στρατηγικών ζωής που δίνουν ώθηση στο
άτομο και στις συλλογικές διαδρομές, όπως
στην περίπτωση των αναλύσεων του κύκλου
ζωής.

- Τέλος, αυτή η περιοχή θα έπρεπε να περιλαμβάνει **συνειδητούς, υποσυνείδητους και ημι-συνειδητούς** λόγους ως κίνητρα που δρουν στην ανθρώπινη υποκειμενικότητα.

- ▣ **Να δούμε δηλαδή την υποκειμενικότητα ως δυναμική διαδικασία όπου το υποκείμενο συγκροτείται μέσα από διϋποκειμενικές σχέσεις που ξεπερνούν τη γενιά και συνδέονται με κληρονομημένες μνήμες, συλλογικές αφηγήσεις και δημόσιες αφηγήσεις.**

ΥΙΟΘΕΤΗΣΗ ΕΝΟΣ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΟΥ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΥ ΚΡΙΤΗΡΙΟΥ:

**Η αποκατάσταση της υποκειμενικότητας στα
υποκείμενα που μελετάμε**

Πώς διαμορφώνεται το υποκείμενο;

Α. Σε αυτή τη διαδικασία κεντρικός είναι ο ρόλος της μνήμης

❖ Για την λειτουργία της προφορικής μνήμης:

Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν, *Ανάποδα χρόνια: συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900-1950)*. Αθήνα: Πλέθρον 1997.

❖ Για τη σχέση μνήμης και υποκειμενικότητας:

Δήμητρα Λαμπροπούλου, *Οικοδόμοι: οι άνθρωποι που έχτισαν την Αθήνα, 1950-1967*. Αθήνα: Βιβλιόραμα 2009

**B. Αντικατάσταση της έννοιας της
αντικειμενικότητας με την έννοια της
διϋποκειμενικότητας.**

- ❖ **Η διττή σχέση μεταξύ του πληροφορητή και του συνεντευκτή παραμένει θεμελιακή στην δημιουργία/αναπαραγωγή της μνήμης και στην παραγωγή της προφορικής ιστορίας.**

Διϋποκειμενική μνήμη

- ❖ Το να ακούμε τις εμπειρίες των άλλων μας οδηγεί να αναθεωρήσουμε την πορεία των ιστοριών μας, να κοιτάξουμε τον εαυτό μας στον καθρέπτη και να στοχαστούμε.
- ❖ Πρόκειται για μια διπλή κίνηση στοχασμού πάνω στον εαυτό μας, στο άτομο και στο συλλογικό.

«Όπως έγραψα στην Αυτοβιογραφία μιας γενιάς, η εμπειρία του να ακούω τη μνήμη των άλλων μου επέτρεψε μετά από μια δεκαετία αυτή της πρακτικής να ακούσω τη δική μου μνήμη».

Luisa Passerini, “A Passion for Memory”, *History Workshop Journal* (2011), 72: 241-250

Πώς συλλέγουμε δεδομένα από την συλλογική μνήμη;

Η ευέλικτη δομή της συνέντευξης βασίζεται στην πεποίθηση ότι κάθε ιστορία ζωής είναι μια δημιουργική δουλειά που παράγεται από τη συνάντηση δύο ανθρώπων που και οι δύο καταλαβαίνουν την αξία της σχέσης μεταξύ δύο υποκειμενικοτήτων καθώς και την προβληματική και την ρηξικέλευθη φύση αυτής της σχέσης

Το κριτήριο που καθοδηγεί τη συνέντευξη είναι ότι οι συμμετέχοντες θα είναι ανοιχτοί ο ένας στον άλλο και επομένως ανοιχτοί στις απροσδόκητες και μη συστηματικές πλευρές της συνέντευξης.

Βλ. Ένωση Προφορικής Ιστορίας (Πρακτικές οδηγίες)

<http://www.epi.uth.gr/index.php?page=practice3>

Το πάθος για τη μνήμη, για το οποίο γράφει η Luisa Passerini, μας δείχνει ότι η ιστορία δεν είναι υπόθεση του παρελθόντος αλλά της σχέσης μας με το παρελθόν.

**Δεν κάνουμε προφορική ιστορία για
εξακριβώσουμε γεγονότα, ούτε για να
επιβεβαιώσουμε ή να διαψεύσουμε τις
επίσημες πηγές. Στόχος μας είναι να
προσφέρουμε μια εναλλακτική αφήγηση για
το παρελθόν.**

Αυτή η εναλλακτική αφήγηση για το παρελθόν συνίσταται τόσο σε μια διαφορετική οπτική του τι συνέβη στο παρελθόν αλλά και στην μετατόπιση από το γεγονός στην υποκειμενικότητα.

Πλεονεκτήματα

- ❖ Διεύρυνση του ορίζοντα της ιστορικής έρευνας (εμπειρία καθημερινής ζωής, καταπιεσμένων, υπάλληλων τάξεων)
- ❖ Μέσο για το μετασχηματισμό τόσο του περιεχομένου όσο και του σκοπού της ιστορίας.
- ❖ Κεντρική θέση στους ανθρώπους που δημιούργησαν και βίωσαν την ιστορία.
- ❖ Η ιστορία είναι γεμάτη μακρές σιωπές: Ολοκαύτωμα.
- ❖ Άνοιγμα νέων ερευνητικών πεδίων.

Βιβλιογραφία 1

- Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου, *Το Ολοκαύτωμα στις μαρτυρίες των ελλήνων Εβραίων*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο 2007 (2η έκδοση).
- Ρίκα Μπενβενίστε, *Αυτοί που επέζησαν: Αντίσταση, εκτόπιση, επιστροφή. Θεσσαλονικείς Εβραίοι στη δεκαετία του 1940*, Πόλις 2014.
- P. Βαν Μπούσχοτεν, Τ. Βερβενιώτη, Κ. Μπάδα, Ε. Νάκου, Π. Πανταζής, Π. Χαντζαρούλα (επιμ.), *Γεφυρώνοντας τις γενιές: Διεπιστημονικότητα και αφηγήσεις ζωής στον 21ο αιώνα. Προφορική ιστορία και άλλες βιο-ιστορίες. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Βόλος 25-27 Μαΐου 2012*. (e-book: <http://www.epi.uth.gr/index.php?page=publications1>)
- Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν, Τ. Βερβενιώτη, Ε. Βουτυρά, Κ. Μπάδα (επιμέλεια), *Μνήμες και λήθη του ελληνικού εμφύλιου πολέμου*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2008.
- Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν, *Ανάποδα χρόνια: συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900-1950)*. Αθήνα: Πλέθρον 1997.
- Anne E. Goldman, “Is That What She Said?”, *Cultural Critique*, no. 25, (Fall 1993): 177-204.
- Ποθητή Χαντζαρούλα, *Σμιλεύοντας την υποταγή: Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*. Αθήνα: Παπαζήσης 2012.
- Ε. Κούνιο Αμαρίλιο-Α. Ναρ, *Προφορικές Μαρτυρίες Εβραίων της Θεσσαλονίκης για το Ολοκαύτωμα*, επιμέλεια και επίμετρο Φ. Αμπατζοπούλου, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1998.

Βιβλιογραφία 2

- Δήμητρα Λαμπροπούλου, *Οικοδόμοι: οι άνθρωποι που έχτισαν την Αθήνα, 1950-1967*. Αθήνα: Βιβλιόραμα 2009.
- Ρένα Μόλχο, «Το αρχείο οπτικοακουστικών μαρτυριών των επιζώντων της ναζιστικής γενοκτονίας Shoah: Στόχοι, οργάνωση και διαδικασία συνεντεύξεων», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* (2002), 107: 199-217.
- Luisa Passerini, *Fascism in Popular Memory. The Cultural Experience of the Turin Working Class*, 1987 (μτφ. R. Lumley).
- Luisa Passerini, «Υποκειμενικότητα και Ιστορία». Στο *Σπαράγματα του 20ού αιώνα*, Νεφέλη 1998, 13-19.
- Luisa Passerini, «Shareable Narratives? Intersubjectivity, Life Stories and Reiterprating the Past», 11-16 Αυγούστου 2002, Berkeley.
- Luisa Passerini, “A Passion for Memory”, *History Workshop Journal* (2011), 72: 241-250.
- Alessandro Portelli, "What makes oral history different?", in R. Perks and A. Thompson (eds.), *The Oral History Reader*, London, Routledge, 1998, σ. 63-74.
- Vieda Skultans, “Narratives of Survival and the Politics of Memory”. *The European Journal of Life-Writing*, vol. 3 (2014): 11-25.
- Paul Thompson, *Φωνές από το παρελθόν* (μτφ. Ρ.Β.Μπούσχοτεν-Ν. Ποταμιάνος) Πλέθρον 2002.
- Γιώργος Τσιώλης & Ειρήνη Σιούτη, (επιμ.), *Βιογραφικές (ανα)κατασκευές στην ύστερη νεωτερικότητα. Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα της βιογραφικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: νήσος, 2013.
- Mercedes Vilanova, *Αόρατες πλειοψηφίες: εργατική εκμετάλλευση, επανάσταση και καταστολή* (μτφ. Χ. Ροβύθη), Κατάρτι 2000.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΜΒΟΙ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

International Oral History Association (<http://iohanet.org/>)

Oral History Association (<http://www.oralhistory.org/>)

Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Κυδαθηναίων 11 Πλάκα ΤΚ 10558 Τηλ.: 3239225

<http://www.kms.org.gr/>)

Black Women at Virginia Tech Oral History Project (<http://spec.lib.vt.edu/blackwom/>)

Ellis Island Oral History για τη μετανάστευση (<http://www.ellisland.org/>)

The Rutgers Oral History Archive για τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τον πόλεμο στην Κορέα και τον Ψυχρό Πόλεμο (<http://oralhistory.rutgers.edu>)

Πρόγραμμα: Out in the Redwoods για τα δικαιώματα των gay, lesbian, bisexual, transsexual
(<http://library.ucsc.edu/reg-hist/oir.exhibit/index>)

Aids Oral History:

(<http://www.library.ucsf.edu/collections/archives/manuscripts/aids/oh>)

Memoryscape audiowalks (εναλλακτικό πρόγραμμα προφορικής ιστορίας: ένα ακουστικό ταξίδι)
(<http://www.memoryscape.org.uk/>)

Truth and Reconciliation Commission Website (<http://www.doj.gov.za/trc>)

Οπτικοακουστικά αρχεία πάνω στην ιστορία του Ολοκαυτώματος:

Centropa Jewish Witness to a European Century

www.centropa.org

Fortunoff Video Archive for Holocaust Testimonies

www.library.yale.edu/testimonies

United States Holocaust Memorial Museum

www.ushmm.org/research

University of Southern California Shoah Foundation Institute's Visual History Archive

<http://sfi.usc.edu/>

<http://iwitness.usc.edu/SFI/>

Yad Vashem Archives

www.yadvashem.org

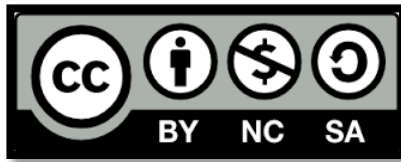
Χρηματοδότηση

- ▣ Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- ▣ Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- ▣ Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «**Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση**» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση, Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.